

och fungerade för den försvarsgrupp som båtsmännen utgjorde. Det är berömvärdt vilket omfattande arbete som Nils Modig lagt ned på att finna och sammanställa uppgifter i bevarade militära källor. Boken kan bli en viktig handbok och uppslagsbok för framtida militärhistorisk men även kulturhistorisk forskning.

*Anders Gustavsson, Oslo universitet/Henån*

Gösta Alfvén: *Ohälsosam arkitektur. En annan sida av funktionalismen.* Balkong förlag, Stockholm 2016. 189 s., ill. ISBN 978-91-85581-96-2.

Den onödiga och okänsliga förstörelsen av äldre bebyggelse i svenska städer under decennierna närmast efter andra världskriget har blivit till ett trauma för många äldre människor. En ny bok om miljonprogrammet och förändringen av svensk stadsbebyggelse tar upp denna fråga med en litet annorlunda vinkling. Författaren Gösta Alfvén är läkare med inriktning mot barns och ungdomars psyko-sociala förhållanden. Hans bok innehåller dels en diskussion om den senfunktionalistiska arkitekturens inverkan på människors hälsa och välbefinnande, dels en betraktelse kring Le Corbusiers och den avantgardistiska svenska funktionalistiska arkitektgenerationens ansvar för vad som hände i svenska städer och förorter under främst 1960- och 1970-talen. Hans tes är att rekordårens bebyggelse i främst de större städernas förorter är en del av orsaken till den stress, depression och ohälsa som drabbat många av dessa förorters invånare. Han ställer frågan hur det kommer sig att ohälsotalen i de bostäder som utrustats med allehanda moderna bekvämligheter är mycket högre än i gamla hus i äldre stadsdelar. Är det så att arkitekternas egna ideologiska käpphästar har styrt utformningen av bebyggelsen snarare än omtanken om dem som skall bo i husen?

Alfvén tar med sig läsaren på en spännande arkitekturhistorisk resa. Den börjar på 1920-talet och har som ett slags ond genius schweizaren Charles-Édouard Jeanneret, mer känd

under artistnamnet Le Corbusier ("korpskytten"). Han var ett världsnamn som arkitekt redan vid denna tid och unga svenska radikala arkitekter vallfärdade till honom och tog till sig hans utmanande idéer om stadsplanering. I dessa idéer fanns en brutalitet som verkade hypnotiserande på många. Han ville som bekant riva i stort sett hela Paris, Rom, Moskva och för den delen även Stockholm och ersätta den historiska bebyggelsen med något som såg ut som en futuristisk mardröm, ändlösa rader av identiska höghus längs ändlösa spikraka gator. Det förflutna hade i hans ögon inget som helst värde. Man kunde på sin höjd låta något enstaka historiskt byggnadsverk få stå kvar. Fransk forskning har på senare år framhållit den ohämmade fascismen i Le Corbusiers visioner och tankevärld. Under andra världskriget var han också en tid medlem i Vichyregimens regering i Frankrike och såg fram emot att få starta med att förvandla franska städer efter sitt eget huvud. Det är intressant att se likheterna mellan fascisten Le Corbusiers visioner och dem som föresvävade de unga svenska funktionalisterna, av vilka många var socialister eller kommunister. *Les extrêmes ses touchent*. Le Corbusiers försök att göra tabula rasa med Europas storstäder påminner faktiskt en hel del om Hitlers och Albert Speers idéer om Germania, den drömda storstad som skulle ersätta Berlin efter en tysk seger i andra världskriget.

Stockholmsutställningen 1930 brukar ju betraktas som funktionalismens genombrott i Sverige. Dess ledande arkitekter, som Sven Marckelius och Uno Åhrén, var starkt påverkade av Le Corbusier. Men den nya läran som presenterades för en något avvaktande publik på norra Djurgården omfattade främst konsthantverk, möbler och designprodukter. Man aktade sig för att torgföra Le Corbusiers chockerande visioner när det gäller stadsplanering. Men de skulle dyka upp så småningom. Alfvén visar ett underbart foto av utställningens ledande män, Marckelius, Åhrén, Asplund, Sundahl, Gahn och Paulsson. De står på rad bakom en pappbild av ett flygplan, den nya tidens symbol par préférence, och med sina hattar och belåtna fysionomier ser

de väl snarast ut som sex sluga och maktlystna bondfångare. Funkisarkitekterna gick också snart till anfall mot den dittills dominerande stadsplaneriktningen, nämligen den organiskt framväxande trädgårdsstaden, vars främste företrädare var Per Olof Hallman, på 1920-talet stadsplanedirektör i Stockholm. Hans stadsdelar i Stockholm, till exempel Lärkstaden, Rödabergsområdet, Blecktornsområdet och Gamla Enskede, framstår i dag som några av de mest omtyckta och värdefulla delarna av 1900-talets Stockholm. Men efter andra världskriget övertog funktionalisterna ledningen för stadsplaneringen, inte minst genom att liera sig med den socialdemokratiska rörelsen, som såg fram mot att göra omfattande förändringar av det svenska bostadsbeståndet. Politiker som Hjalmar Mehr och Joakim Garpe hyste knappast några varmare tankar om den traditionella borgerliga staden.

Alfvén är emellertid noga med att inte ensidigt svartmåla funktionalismen. Såväl Le Corbusier som Markelius, Åhrén och många andra svenska funktionalister ritade många vackra och intressanta mindre byggnader under 1930-talet, främst villor för förmögna personer med avantgardistisk smak. Många av de funktionalistiskt inspirerade hyresfastigheter som byggdes i Stockholms innerstad på 1930-talet var också välgjorda och fint inlagda i gatubilden, till exempel i kvarteren strax norr om Norr Mälarstrand på Kungsholmen. En funktionalistisk villaförort som Södra Ängby är i dag en arkitektonisk klenod. Men problemen kom efter kriget när hela nedre Norrmalm skulle rivras och miljonprogrammet ute i förorterna planerades. Den stora citysaneringen kan ses som en slutgiltig seger för funktionalismen och den ledde till en rad lika okänsliga ingrepp i andra städernas citykärnor runt om i landet, om än då i mindre skala. Framför allt skadades den viktiga torgmiljön i många städer, där de gamla handelsgårdarna revs och ersattes med triviala varuhus. Men sent omsider vaknade opinionen och med den legendariska almstriden i Kungsträdgården 1971 var det stora saneringsäventyret över för den här gången. Tankarna om att fortsätta att riva stora delar av Stockholms malmar och dra stora trafikleder rakt genom innerstaden fick skrinläg-

gas. I dag när de flesta husen i innerstaden ägs av bostadsföreningar är frågan inte aktuell. Bostadsföreningar river inte sina hus.

Gösta Alfvén är som sagt läkare och har följaktligen också många kritiska synpunkter på sjukhusestetiken. Förr omgavs sjukhusen av stora parker med en lugnande och rekreerande betydelse för patienterna. Så såg det bland annat ut på det förr så sjukhustäta Kungsholmen i Stockholm med parkerna kring till exempel Konradsbergs sjukhus, Stockholms sjukhem, Garnisonssjukhuset och Serafimerlasarettet. I dag verkar detta vara ett minne blott. Till och med de anställda blir deprimerade av arkitekturen vid Huddinge sjukhus enligt Alfvén. Är det en sjukhusarkitektur för sjuka eller för arkitekter?

*Ohälsosam arkitektur* är en mycket läsvärd bok som kan rekommenderas. Den är rikt illustrerad med färgbilder, huvudsakligen tagna av författaren. Dessa understryker med all tydlighet hans budskap, att funktionalismen blev en olycka efter andra världskriget med sitt dogmatiska fasthållande vid ett byggande som urartade i själlöshet, storskalighet, rutin och tristess. Det hade inte behövt gå så långt om man velat lyssna till funktionalismens kritiker eller för all del till dem som skulle bo i de nybyggda förorterna. Nu har vi de betongförorter vi har för överskådlig tid med trasiga hissar, klotter, bilbränder och kriminalitet. När man läser Alfvéns bok kan man undra varför det alltid skall gå så långt i Sverige innan politiker och planerare kan erkänna ett misslyckande och få till stånd en eftertänksam och öppen debatt. Miljonprogrammet är ju inte ett unikt fall. Vi har skolan, som ännu på 1950-talet var en av Europas mest välorganiserade, men som sedan utsattes för den ena plågsamma politiska eller ideologiska reformen efter den andra och idag hamnat i något som verkar vara en olöslig kris. Och vi har förstas invandringen, ett ämne som varit i det närmaste omöjligt att debattera nu i trettio år. Här har både politiker och tidningspress lagt locket på. Alfvéns bok väcker därför egentligen en större fråga: Varför är det så svårt att föra konstruktiva debatter i Sverige?

*Mats Hellspong, Stockholm*